

AZ ÉLETTUDOMÁNYI FOLYÓIRATELLÁTOTTSÁG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON 1970–1976 KÖZÖTT

Marton János

MTA Szegedi Biológiai Központ Könyvtára

A tudományos folyóiratoknak a hetvenes évek elején felfokozódott és azóta is folyamatos drágulása közismert jelenség. A kutatás, különösen az alapkutatás azonban nem nélkülözheti őket. Az új tudományos eredmények létrehozásához egyre jobban kell támaszkodni a már elért eredményekre, azaz egyre több, már meglévő információt kell a kutatásban felhasználni. A folyóiratok számos területen az információ abszolút hordozóivá váltak. Ez nem jelenti azt, hogy csak a folyóiratokból lehet informálódni, de tény, hogy sok lényegtelen között minden lényeges eredmény megjelenik bennük.

Így aztán – bár voltak és vannak merész elképzelések arról, hogyan adják át helyüket más kommunikációs eszközöknek – a folyóiratok virágzanak, egyre több új jelenik meg, a meglévők pedig egyre vastagodnak – és drágulnak. A lemaradni nem kívánó szakemberek pedig kénytelenek őket megvenni.

Mindez legkirívóbban az élettudományok területén figyelhető meg, ahová a nagy folyóiratok túlnyomó többsége tartozik [1].

Vizsgálatunk célja képet alkotni arról, *miként alakult az élettudományi folyóiratellátottság Magyarországon az intenzív drágulás éveiben, 1970 és 1976 között.*

Az időperiódust azért választottuk így, mert a külföldi folyóiratok országos lelőhelyjegyzékei a hetvenes években először 1970-re, legutóbb pedig 1976-ra vonatkozó adatokat közöltek [2, 3].

A vizsgálatba bevont folyóiratok körét úgy igyekeztünk megállapítani, hogy abba a legfontosabb folyóiratok kerüljenek, amelyek a vizsgált időszakban a „kemény magot” alkották. E célból a *Current Contents – Life Sciences* 1970-es és 1976-os folyóirataiból kiválasztottuk azokat a primer külföldi folyóiratokat, amelyek mindkét évben szerepeltek, és nem mentek át címváltozáson (782

folyóirat). Közülük 1970-ben 616 járt Magyarországra, ezek vizsgálatunk alapfolyóiratai. Megoszlásuk: 328 orvosi, 203 biológiai, a többi kémiai, agrár, ill. ipari témájú, vagy általános profilú folyóirat.

Az alapfolyóiratok 26 országból származnak. Három ország: az USA (246 folyóirat), Anglia (100 folyóirat) és az NSZK (59 folyóirat) adja 66%-ukat.

Az 1. táblázatból kiderül, hogy az előfizetett összes alapfolyóirat száma 1970 és 1976 között 4–5%-kal csökkent. Feltűnő, hogy a biológiai folyóiratoknak kisebb az átlagos előfizetési száma, mint az orvosiaknak, dacára annak, hogy potenciális használói köre jóval szélesebb azokénál. Az összes előfizetési szám csökkenése természetesen ellentétes folyamatok eredménye. Így

222 folyóirat előfizetési száma nőtt,
258 folyóirat előfizetési száma csökkent.

A csökkenés főként a sok példányban előfizetett folyóiratokat érintette. Az öt legmagasabb példányszám-ban járó orvosi folyóirat előfizetőinek száma pl. 13,5%-kal csökkent. 9 folyóirat előfizetése megszűnt.

Az alapfolyóiratok körét szűkítve megvizsgáltuk a 2 fölötti impact factorral* rendelkező – kiemelkedően legfontosabb – folyóiratok előfizettségének alakulását is [4].

A legfontosabb biológiai folyóiratok összes előfizetési száma a többiekével ellentétben nem nőtt, hanem

* Az *impact factor* (befolyási tényezőnek fordíthatjuk, bár hatástényezőként is említik) értékét úgy állapítják meg, hogy valamely adott folyóirat két egymásutáni évben megjelent cikkeinek számával elosztják az illető cikkekre a harmadik évben történt összes szakirodalmi hivatkozás számát. A Science Citation Index szerint 2600 folyóirat közül kb. 200 primer folyóirat impact factora van 2 fölött.

1. táblázat

Az alapfolyóiratok előfizetési adatai

	Orvosi folyóiratok		Biológiai folyóiratok		Egyéb folyóiratok		Összesen	
	1970	1976	1970	1976	1970	1976	1970	1976
Folyóiratok száma	328		203		85		616	
Összes előfizetés	3077	2934	1692	1611	1253	1210	6022	5755
Átlagos előfizetések folyóira-tonként	9,38	8,96	8,33	7,94	14,73	14,23	9,77	9,34

2. táblázat

A 2 fölötti impact factorral rendelkező folyóiratok előfizetési adatai

	Orvosi folyóiratok		Biológiai folyóiratok		Egyéb folyóiratok		Összesen	
	1970	1976	1970	1976	1970	1976	1970	1976
Folyóiratok száma	72		58		13		143	
Összes előfizetés	1001	1073	651	638	399	392	2051	2103
Átlagos előfizetések folyóira-tonként	13,9	14,9	11,2	11,0	30,7	30,1	14,3	14,7
Átlagár (1978)	4 300 Ft		14 100 Ft					

3. táblázat

Az új folyóiratok előfizetési adatai

	Orvosi folyóiratok	Biológiai folyóiratok	Összes folyóirat
Új folyóiratok	41	52	93
Ebből Magyarországon előfizetve	24	39	63
Összes előfizetés	79	120	199
Átlagos előfizetések folyóira-tonként	3,3	3,1	3,2

csökkent. Emellett átlagos előfizetési számuk kevésbé emelkedik ki a mezőnyből, mint az orvosiaké, jóllehet a kiemelkedés azoknál sem éri el a folyóiratok fontosságának megfelelő szintet. Nyilvánvaló, hogy ebben a vezető biológiai folyóiratok rendkívül magas ára is szerepet játszik.

Az ellátottsági kép teljesebbé tételéhez megvizsgáltuk azokat a folyóiratokat is, amelyek csak az 1976-os *Current Contents - Life Sciences*-ben szerepeltek, és az azt megelőző 6–10 éven belül jelentek meg.

Az új folyóiratok előfizetettsége annyira alacsony, hogy összes előfizetési számuk nem egyenlíti ki az alapfolyóiratok előfizetési számának csökkenését.

A 4. táblázatból, amelyben néhány orvosi és biológiai szakterület folyóiratának és előfizetésének változását adjuk közre, kiderül, hogy a neurobiológia, immunológia, biokémia, farmakológia, sejtbiológia és rákkutatás területén adták ki a relatíve legtöbb új folyóiratot, valamint az, hogy az egyes szakterületek előfizetési számának változása jelentősen különbözik.

Az általunk kiemelt szakterületek többségénél nőtt az előfizetői szám, amiből az következik, hogy az egyéb szakterületek közt több a csökkenő tendenciájú.

Nem szabad természetesen elfelednünk, hogy adataink az országos állományra vonatkoznak, az intézményi ellátottság tehát még a növekvő előfizetést mutató területeken is romolhatott, attól függően, hogy mennyire növekedett a szakterület kutatóhelyeinek a száma. Míg ugyanis 1970-ben 192 biológiai és orvosi kutatóhely volt az országban, 1976-ban már 241 [5, 6]. A növekedés 25,5%.

Az előfizetések növekedését eszerint minden bizonyonnyal az új kutatóhelyek előfizetése okozták, úgy-hogy még a legfontosabb folyóiratoknál tapasztalt gyér javulás is relatív romlást takar. Ha a biológiai és orvosi folyóiratok csak a biológiai és orvosi kutatóhelyek közt oszlanának meg, nem számítva az önálló könyvtárakat és az egyéb, élettudományi kutatásokat is folytató kutatóhelyeket, az alapfolyóiratokból egy kutatóhelyre az

4. táblázat

Néhány szakterület folyóiratainak és előfizetéseinek adatai

Szakterület	Alap-folyóirat	Új folyóirat	Előfizetett új folyóiratok	Összes előfizető		Összes előfizető %-os változása	
				1970	1976	Alap-folyóirat	Összes folyóirat
Immunológia	8	10	9	60	100	145	167
Fogászat	7	1	1	39	48	118	123
Neurobiológia	11	12	5	80	91	99	114
Nőgyógyászat	7	0	—	53	59	111	111
Neuroológia	31	2	1	182	196	108	108
Biokémia	32	10	9	327	348	97	106
Rákkutatás	13	4	2	105	110	102	105
Gyermekgyógyászat	12	0	—	138	141	102	102
Sejtbiológia	9	4	3	91	91	88	100
Farmakológia	28	5	1	286	284	99	99
Genetika	21	1	1	148	145	97	97
Növényélettan	16	1	1	134	129	91	96
Víruskutatás	5	1	1	65	59	88	91
Szemészet	9	0	—	59	52	88	88
Mikrobiológia	20	1	1	269	233	85	87

5. táblázat

Az MTA Szegedi Biológiai Központ 1978-as könyvtárközi folyóiratkeréseinek beérkezési statisztikája

	A kérések		Ebből 30 napon belül megjött kérések	
	száma	%-a	száma	az összes kéréshez viszonyított %-a
Könyvtárközi szolgálattal rendelkezőktől (9 intézmény)	320	54%	207	65%
Könyvtárközi szolgálattal nem rendelkezőktől (44 intézmény)	174	29%	68	39%
Országos Széchényi Könyvtártól	97	17%	7	7%
Összesen	591	100%	282	48%

1970-es 28-cal szemben 1976-ban 22 jutna. E számok önmagukban is rendkívül alacsonyak, különösen azért, mert a valóságban még ennél is kisebbek. Ami viszont nyilvánvaló: az 1970-es gyenge ellátottság 1976-ra jelentősen tovább romlott.

Ma már a legnagyobb kutatóhelyeken sem gondolhatunk arra, hogy a témáikhoz tartozó összes folyóiratot beszerezzék, sőt számos helyen még azt sem engedhetik meg, hogy csupán a legfontosabbakat megvegyék, lévén általában éppen ezek a legdrágábbak.

Hogyan lehetne javítani ezen az aggasztó helyzeten?

Ha az intézmények fel akarnák tölteni állományukat a kellő szintre, akkor jelenlegi kiadásuk többszörösét kellene elkölteniük, jóllehet, mint kiderült, még a drágulással sem tudnak lépést tartani. Egy példa: az MTA Szegedi Biológiai Központ által előfizetett 99 vezető folyóirat ára 1974–77 közt 72%-kal emelkedett.

A másik lehetőség, az intézmények közti koordináció egyrészt lehetetlen ott, ahol mindenki a minimumon van, másrészt az ennek alapfeltételét képező könyvtárközi kölcsönzés állapota kiábrándító. Az 5. táblázat adataiból nyilvánvaló, hogy a könyvtárközi kölcsönzést nem ésszerűségből, hanem kényszerűségből veszik igénybe.

A kért tételek fele sem érkezett meg egy hónapon belül, ami önmagában is elég hosszú idő. Minden ötödikre viszont több, mint három hónapot kellett várni, s minden hatodik kérés olyan folyóiratra vonatkozott, amely nem jár az országra.

Véleményünk szerint az egyetlen megoldás egy központi folyóirattár létrehozása lenne, egy olyan bázis, amelyre mindenki nyugodtan építhetné folyóiratállományát, tudva, hogy a hiányzó cikkekről napok alatt kaphat elfogadható áron másolatot.

A kutatóhelyek sokkal koncepciózusabb és testreszabottabb beszerzési politikát folytathatnának s az információellátottság óriási mértékben javulna azonos, vagy inkább kisebb költségek mellett. A gyűjtemény a szelektív információterjesztésnek is alapját képezhetné.

Köszönetnyilvánítás

Szerző köszönetet mond *Dr. Borbély Györgynének* az MTA Szegedi Biológiai Központ könyvtárközi kölcsönzési statisztikájának elkészítéséért.

Irodalomjegyzék

1. MARTON János: Magyar publikációk külföldi folyóiratokban. Bibliometriai vizsgálatok az élettudományok területén. = Magyar Tudomány, 23. köt. 1978. p. 922–926.
2. Külföldi folyóiratok lelőhelyjegyzéke. 1970. Bp. 1971. OSZK.
3. Kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban. 1976–77. Bp. 1978. OSZK.
4. GARFIELD, E.: Significant journals of science. = Nature, 264. köt. 1976. p. 609–615.
5. Tudományos kutatás 1970. Bp. 1972. KSH.
6. Tudományos kutatás 1976. Bp. 1978. KSH.

MARTON János: Az élettudományi folyóiratellátottság alakulása Magyarországon 1970–1976 között

A magyarországi élettudományi folyóiratellátottság már 1970-ben sem volt megfelelő, de a helyzet 1976-ra tovább romlott. Az előfizetések csökkenése elsősorban a folyóiratárak nagyarányú emelkedésének tulajdonítható. Egyetlen megoldást egy központi folyóiratbázis létrehozása jelentene, amely szelektív információterjesztés alapjául is szolgálhatna.

MARTON, J.: Availability of life science journals in Hungary from 1970 to 1976

In 1970 the provision with life science journals failed to satisfy the needs. The situation has further deteriorated from 1970 to 1976. The decrease in subscriptions is due first of all to the dramatic increase of subscription rates. As a possible solution the author suggests to establish a central collection of journals which could also provide a basis for SDI services.

* * *

МАРТОН, Я.: Обеспечение журналами по биологии в Венгрии в 1970–76 г.

Обеспечение журналами по биологии нельзя было считать удовлетворительным уже в 1970 году, однако это положение к 1976 г. только ухудшилось. Уменьшение количества подписчиков вызвано, в первую очередь, существенным повышением цен на журналы. Выходом из сложившегося положения могло бы явиться создание центрального фонда журналов, который мог бы служить основой для избирательного распространения информации.

* * *

MARTON, J.: Die Versorgung mit Zeitschriften auf dem Gebiet der Biowissenschaften in Ungarn in den Jahren 1970–1976

Die Versorgung mit Zeitschriften auf dem Gebiet der Biowissenschaften war schon 1970 nicht entsprechend und die Lage hat sich bis 1976 weiter verschlechtert. Die Abnahme der Anzahl der abonnierten Zeitschriften war die Folge der Erhöhung der Abonnementsgebühren. Die Verbesserung der Versorgung ist von der Einrichtung einer zentralen Zeitschriftenbasis zu erwarten, welche auch als Grundlage von selektiven Informationsdiensten dienen könnte.

